

BEKE PÁL

EGY NÉPMŰVELŐ EMLÉKEZETE¹

KHÁRON LADIKJÁN

A narbonne-i katedrális szakrális terében csengtek-bongtak a nagyharangok, s az ezeréves terméskő talapzaton harmincnégy ország civil delegátusai tisztelegtek néma vigyázzban Beke Pál emlékezetére. Történt mindez 2009. november 28-án, az ifjúsági és művelődési házakat fenntartó, Brüsszelben bejegyzett CONTACT 2103 nevű, nemzetközi szakmai szövetség kilencedik európai konferenciáján. A Languedoc-Roussillon dél-franciaországi tartomány tengerparti városában egyébként fesztivál hangulat uralkodott. A platánfák rozsdabarna levelei már peregtek, a pálmafák magabiztosan feszítették egyenes derekukat az ég felé, szóval a hazai szeptemberi évad nosztalgiai ragyogtak a délszaki város egén és a piactéren. Az ünnepi szónokok olyan bensőséges melegséggel emlékeztek meg váratlanul elhunyt magyar szövetségesükről, mint egy gyermekkori jó barátról. Érte és értünk szólt a harang. Ott Európában és itthon Magyarországon.

A HARCOS

A harcos létformája a harcosi viselkedés alapelvein nyugszik. Ezek az alapelvek – a kanonizált formák és a népszerűsített rítusok sokszínűsége mögött – lényeg-

ben azonosak a különböző kultúrákban. A személyiség határain kívülre fókuszált céltételezés, a szolgálat tudatosan vállalt aláazata, „a talpig nehéz hűségben” való helyállás, a rendíthetetlen egyensúly kifejlesztése, az életfogytiglan tartó elkötelezettség vállalása. A harcosi éthosz mint *az áldozatvállalásban méltóságot kereső életforma* megtalálható a régi indiai, tibeti, kínai, japán és koreai civilizációkban, amelyekből számunkra a legismertebbek, főképpen Kurosava filmművészetének, a II. világháború kamikáze pilótáinak s az egyre népszerűbb küzdősportok (budo-iskolák) európai terjedésének köszönhetően. A hagyomány a középkori Európában is gyökeret eresztett, s nevelt erős ágakat a lovagkori eszményekben, az előírások által szabályozott életvitelben, a rituális párviadalokban és a trubadúr költészetben. De – különösen keletebbre, a mi szűkebb pátriánk zordabb tájain – a vérrel áldozó nemesi kötelezettségekben és a végvári harcosok virtuosos – „emberségről példát, vitézségről formát” adó – életében is szépen megrajzolt minta *a küzdő, a harcos* karakterisztikus létformája.

Beke Pál mindenekelőtt *harcos* volt. A lovagi, nemesi eszmények modern kori örököse. Élte a végvári harcosok keservesen szép, reménytelenül szép, vitézi életét. Ne tévesszen meg senkit, hogy a harcosok színtere *a magyar művelődés*

nyomorúságos hátországa volt. A szolgálat helyszínei a posztkommunista és prekapitalista káosz összegabalyodó frontvonalától látszólag távolabb eső perifériákon, a közösségi művelődés árnyékos szárnyvonalain voltak kijelölve. Az utánpótlásban és ellátásban mindig hiányt szenvedő végvárok és őszi esők áztatta vidéki garnizonok után kapott később *generálisi* kinevezést is, bár többnyire a szedett-vetett hadakkal való hosszú menetelések töltötték ki a seregvezénylő időket is (hasonlatosan Vak Bottyán nevű elődjéhez). Talán csak obsitos korában adatott meg neki az önrendelkezés kis létszámú szakmai szabadcsapatok vezénylésére, a történelmi tapasztalatok írásos kifejtésére és némi országos elismertetésre.

A SZAKMA STÁCIÓI

A szakma, amit a céhbeliak mánapság *közösségi művelődésnek* és/vagy *közösségfejlesztésnek* neveznek, egy hosszú, kanyargós történelmi út szemünk előtt futó, belátható szakasza. Ha meg akarjuk érteni Beke Pál életművét, személyiségét és szakmai hagyatékát, megkerülhetetlen, mondhatni kötelező feladat egy nem túlságosan részletező leltár készítése, amely felsorolja a bő félszáz éves szakmatörténet főbb fejezeteit, Bekét ugyanis lehetett (lehet) szeretni, gyűlölni, követni vagy elutasítani. Csak egyet nem: *megkerülni*. Azt ugyanis senki sem vitathatja, hogy

a hetvenes évek közepétől számított negyedszázad szakmatörténetének ő volt a legismertebb, legkarakterisztikusabb és leghatékonyabb személyisége.

A *szabadművelődés-népművelés-közművelődés-közösségfejlesztés* korszakjelölő kifejezések sorában két ok miatt sem szabad a *szabadművelődést* kihagyni – noha ez az időszak jóval megelőzi elmelkedésünk tárgy-idejét. Beke maga is több nekifutásban birkózott a korszak fogalmával, értelmezésével és feltámasztásával (revitalizálásának) gondolatával, másrészt valóban ez a korszak mutatja leginkább, mi minden virulhatott volna a magyar művelődés életfáján, ha nincs a negyvenkilenc-ötvenes tarvágás. Persze, egy folyóba sem léphetünk kétszer, így a rendszerváltozás környékén felmerült igény a *szabadművelődési hagyományokhoz való visszatéréshez* nem jelenthette a korszak és korabeli struktúra rekonstrukcióját, mivel negyven évet csak egy papírra vetett eszme-futtatásban lehet zárójelbe tenni. Maga a gondolat egyébként – a talált tárgy megtisztítása – Kovalcsik József 1989-ben megjelent dolgozatában merült fel, amelyet Beke nagyon is komolyan vett, olyannyira, hogy e terminológiát szerette volna a szakmai megújulás zászlajára tűzni. De erről majd később. Lássunk előbb egy textust Kovalcsik tanulmányából, amely maga is idéz korabeli forrásokból:

„1945 és 1948 között a művelődési tevékenység – az európai modellnek és a hozzáigazodó magyar hagyományoknak megfelelően – autonóm művelődési intézményekben, szervezetekben, valamint a pártok, egyházak, szakszervezetek, egyesületek, ifjúsági mozgalmak stb. keretében szerveződött. 1945-ben Gombos Ferenc, a szabadművelődés fáradhatatlan úttörője megállapította, hogy történelmi fordulat következett be a nemzet életében, és ez a fordulat új lehetőségeket nyitott meg az iskolán kívüli művelődés területén is: „Az eddig leszorított társadalmi rétegek politikai hatalomhoz jutottak, és megkezdték önművelésük rendszerének

Koppánymonostoron, a MAG-ház udvarán

szabad kiépítését.” Csábító az analógia, mert a rosszul gombolt melényt más vonatkozásban is 1945-ig kell kigombolni ahhoz, hogy újra begombolhassuk. A demokratikus felfogású szabadművelődés mindekelőtt elhatárolta magát az előző korszaktól. Gombos így folytatta: „Mármost ebben az új történelmi helyzetben hogyan látja a maga szerepét és feladatát az úgynevezett ‚iskolán kívüli népművelés‘? Először is sürgősen megtagadja a múlt örökségeként ránk maradt nevét. Mert áruló szó ám ez a népművelés! Arról beszél, hogy íme, ott lenn a mélyben egy lenézett, műveletlen, kellemetlen illatú, megbízhatatlan és veszedelmes tömeg, ki kell rendelni hozzá csendőrön és főszołgabíron kívül bizonyos ‚népművelőt‘ is. Hadd csiszolgassa érdességeiket, szoktassa társadalmi illendőségre, figyelmeztesse istenfélelemre és a felsőbb hatalmasság iránti tiszteletre, lássa el szellemi pótanyaggal, de vigyázzon, nehogy rákapassa a tudományok ízére.” Ismeretes, hogy a Horthy-korszak népművelésétől elhatárolódó szabadművelődést az 1948-ban hatalomra jutott bürokratikus-centralisztikus sztálinista struktúra felszámolta, és elnevezésében is visszahozta a „népművelést”, mely a két világháború közötti korszakénál is antidemokratikusabbnak bizonyult. Nemcsak a szabadművelődés koncepcióját,

szellemiségét számolta föl, hanem a magyar polgári fejlődés liberális korszakából származó és a későbbiekben is önszerveződésen alapuló társadalmi-kulturális intézményeket, közöttük hagyományos munkás- és parasztköröket, közösségi művelődési szervezeteket, melyeket a Horthy-korszak is csak visszaszorítani tudott, de fölszámolni nem volt képes.”

A mából visszatekintve tehát – kettős tükörben láttatva az 1945 és 1989 utáni párhuzamokat és felszikkázó reménységeket – a *naiv jóhiszeműség* és a *nyakunkba szakadt szabadság cselekvőképesszere* jellemezte ama rendszerváltó időket. Akkor még nem látszott, amit ma tudunk: hogy kaptunk ugyan új lapokat, de hozzá új és láthatatlan szabálykönyvet is, amelynek keretei között csak veszteni lehetett. Valamennyi mozgástér persze mindig van, s a tisztességgel elvégzett munka akár búvópatakként felszínre kerülhet más terepviszonyok és kedvező csillagállások alatt. Ahogy Karácsony Sándor magyar neveléstudományja megtalál(hat)ja végre méltó helyét a hazai iskolarendszerben a debreceniek társadalomlélektani kutatásainak termékenységevel, amelynek mára Lükő Gábortól Papp Gáboron át az őstörténeti tanulmányok reneszánszáig terjed a skálája. Ahogy az ellenoldal dicstelen műveletei sem merülhetnek feledésbe. Így

lumnás írásnak – egy kommentált jegyzőkönyvnek – a megjelenésétől számíthatjuk.³ Az időpont és helyszín a szubjektív emlékezetben is felejtethetetlen. Akkor éppen „népművelő szakos bölcsészhallgatók kapkodnak egymás kezéből egy *ÉS* példányt a megleckézettett, pimasz klubvezető esetéről. A lemondó nyilatkozatot valahogy úgy csikarta ki az innovatív kultúrigazgató, ahogy Don Corleone szerzett unokaöccsének főszerepet a nehéz felfogású producertől. Az inaséveit kezdő, évfolyamnyi közösség hősként ünnepelte a fenegyerek szerzőt ott, a Duna fölötti B épület tetőtéri előadójában, nem messze attól a helytől, ahol később egy közismert népművelő-szociológus átlépett az Erzsébet híd korlátján. Persze ekkor még Heleszta Sanyi a legnépszerűbb egyetemi oktatók egyike volt, mint ahogy a Nagy Lászlót, Bertha Bulcsút, Tanács Istvánt foglalkoztató *Élet és Irodalom* sem volt az a koszlott szellemiségű réteglap, mint manapság. Az ifjú Beke pedig a mezei hadak számára (azaz nekünk) maga volt a bizánci bronzkaput visszhangosan döngető Botond vitéz.”⁴

Ekkor már közel tíz éves népművelő múlttal rendelkezik, amelyben pécsi művelődési központ munkatársi, némi szabadon lebegő újságírói és Budapest-józsefvárosi igazgatói tapasztalat gyülemlik. Ez utóbbi helyen – szülővárosában, kerületében – esett meg vele az ominózus affér, amely egy csapásra ismertté tette a nevét országszerte. Mire sikerült végre kirúgnia a naplopó apparatcsik gyereket, kitelt az ő ideje is a pirruszi győzelem következtében. Elvesztett egy csatát, de megnyerte a háborút, amivel megszerezte a szakma szimpátiáját, s felfigyeltek rá a politikai szférában is. Már a Nemzeti Múzeumban dolgozott mint a közművelődési csoport vezetője, amikor üzent érte Vitányi Iván, a Népművelési Intézet, majd jogutódja, az Országos Közművelődési Központ vitathatatlan ura és igazgatója.⁵ A mai fiatal számára nehéz elképzelni azt a dinamikus, innovatív vezetőt, aki akkor volt a mai parlament szocialista Jurassic

talán érdekes lehet, hogy a klasszikus szabadművelődés operatív likvidálását arra az E. Kovács Kálmánra bízta a teljhatalomra jutott bolsevik párt, aki a pataki tanítóképzőben morzsolta öreg napjait nyájas népművelői pályafutásának szelíd epilógusaként. Magam egyébként akkor találkoztam a Párt ökleként megfogalmazott vádbeszédével, amely rövid úton tett pontot egy országos szellemi mozgalomra, amikor Beke megbízott a korszak tanulmányozásával, abból a célból, hogy a megújuló civil mozgalmak számára keressünk elődöket.²

Közösségtörténeti eszmefuttatásunk szempontjából az a drámai pusztulás és elnyomorodás érdemel figyelmet, amely a szabadművelődési korszakot követő évek hazai társadalmában ment végbe. Egy friss, nyitott, ígéretes közösségteremtő, -érlelő időszaknak vetett végett brutális szigorúsággal a „fordulat évében” az a kommunista puccs, amelynek eredményeként a sztálini típusú keleti despotizmus rendezkedett be az országban és az egész kelet-európai térségben. A nyugati határoknál lezárult vasfüggöny egy nagy – az Elbától a Csendes-óceánig terjedő – szürke munkatáborba zárta a szocialistának, kommunistának nevezett országokat és népeket. (A Szabad Európa Rádió terminológiájában: a rab népeket és csatlós országokat.) A totális diktatúra az egyházakra és a magántulajdonra zúdította az első ösztütést. Tisztá-

ban voltak vele, hogy a vallásától és tulajdonától megfosztott nép védtelessé és kiszolgáltatottá válik. Röviden: *a működőképes szervezeteket és a valódi közösségeket vagy rendeleti úton betiltották, vagy egy teljesen formális, látszattervekenységet produkáló kreatúrával helyettesítették.* A állam igyekezett teljeskörűen kiterjeszteni a polgárai feletti ellenőrzést. Előbb a politikai szférában, aztán a munka világában, végül a magánszférában. A hatalom persze sohasem láthatott tökéletesen alattvalói tetteibe és gondolataiba, de szüntelenül törekedett erre.

E korszak hatalomgyakorlási technikájának tudatipari változatát üzemeltette a *kultúrház* (később *kultúrotthon*, majd *művelődési otthon* jellegű intézmény, lásd még *pálinka* jellegű szesz ital stb.). Ez a lépcsős, oszlopsoros, timpanonos műintézmény – mind kulcsínjét, mind belbecsét tekintve – egy ógörög templom és egy hortobágyi tehénistálló lidércnyomásos keverékét prezentálta. Rendeltetését tekintve az ígértetésnek, az ájult áhítatnak és a tömeges nevelődésnek szolgált kijelölt helyszínül. Nos, ennek a kultúrháznak és ennek a kultúrát *termelő-közvetítő-fogyasztó*, velejéig manipulatív gyakorlatnak volt engesztelhetetlen ellensége Beke Pál – akár – a Magyar Művelődési Intézet művelődési otthoni osztályának vezetőjeként is.

A szakmai köztudatba való betörését egy *ÉS*-ben közölt két ko-

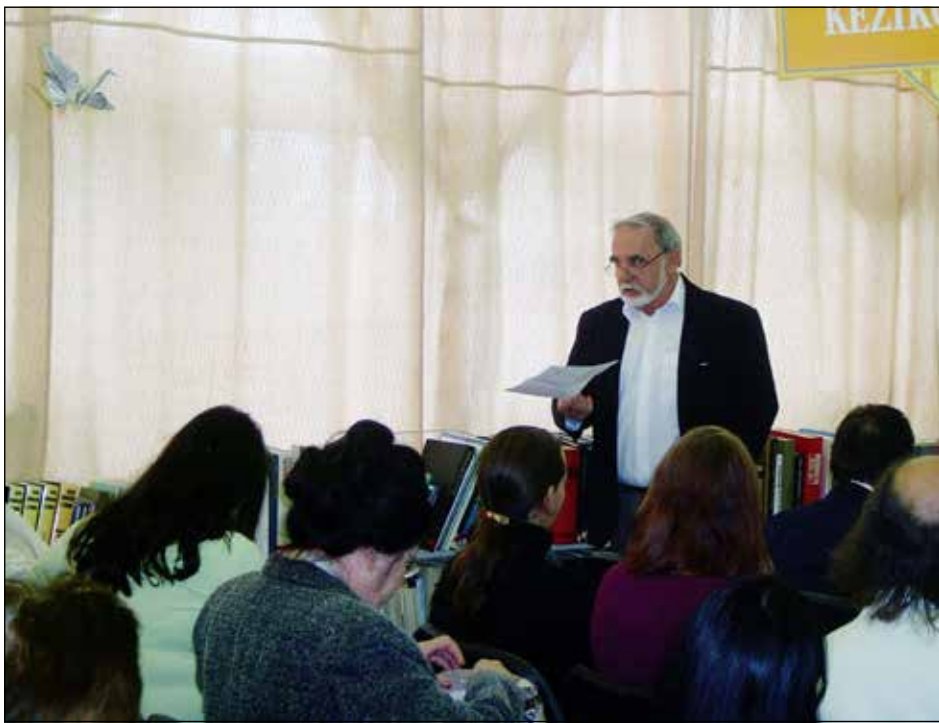
parkjának nagy tekintélyű őslénye. Vitányi tehát beemelte Bekét a szakma csúcshintézményébe, s egyből osztályt adott neki, ami nagyon magas rangot jelentett, nemcsak szakmai körökben, de az egypártrendszer informális hierarchiájában is. Beke azonban nem hatódott meg a megtiszteltetéstől, hanem azonnal hozzáfogott a csapatépítéshez. Maga erről szerényen így vall: „az intézetbe kerülve megcsontosodott struktúrárt, ám osztályomon fiatal, a művelődési otthoni, a közösségi művelődési gyakorlatban jártas kollégákat találtam, akik azonban feleslegességekkel foglalkoztak korábbi főnökük sematikus kívánalmai szerint. Nem volt nehéz belőlük, majd sűrű országjárásaink eredményeképp, velük együtt az országban szerteszt megismert népművelő kollégákból olyan csapatot szerveznem, akikkel közösen végeztük el az elkövetkező két évtized szakmai megújító munkáit”⁶

Érkezése a mozgalmas feladatra és a szakma hirtelen megnőtt tekintélye szerencsésen és talán törvényszerűen találkozott. Gondoljunk arra, hogy a hetvenes évek közepén készült *párthatározat és törvény a közművelődésről*. Pozsgay Imre miniszterségével soha nem érzékelt figyelem övezte a megújuló kulturális közeget. Rendeződött a népművelők – innen-től közművelődési szakemberek – státusa és fizetése, komoly állami támogatást kaptak a művelődési otthonok, elindult a tömeges szakemberképzés közép- és felsőfokon. Sorra szerveződtek a közművelődési tanszékek az egyetemeken és humán főiskolákon.⁷ Az egykori kultúrházak mostanra alakultak át az egész országra kiterjedő *közművelődési intézményrendszerre*. A hierarchiában egymás fölé rendeződtek a falusi *klubkönyvtárak, művelődési házak és művelődési központok*, amelyek fenntartása a helyhatóságokra hárult, szakmai felügyelete pedig a fenti hierarchiákon bonyolódott. Így az egykori falusi, üzemi kultúrosokat felváltó *népművelő* (vagyis a közművelődési intézmény vezetőjének

és szakalkalmazottjainak) *értelmisségi emancipációja* fokozatosan bekövetkezett, ami abból is jól látszott, hogy többen jöttek a szakmába megbecsült tanári állásokból, mint fordítva. Nos ennek a frissen kiépült hálózatnak a csúcán az Intézet állott. Vitathatatlan tekintélye azonban két forrásból táplálkozott. Az egyik a – magát egyre inkább európai mezben megjeleníteni kívánó – hatalom, tehát a *pártállam*, a másik a *munkatársak* szakmai elismertsége, innovációs hajlama és tegyük hozzá, valamiféle finoman kifejezett ellenzékiisége. Az ellentmondás nem látszólagos, hanem valódi, *feloldatlan dilemma*, ami végig megsztotta a szakmai közvéleményt, egyszersmind másoktól jól megkülönböztethetővé is tette őket. Beke Pál kezdetektől fogva az utóbbi, tehát a *progresszív vonulat* élharcosa volt, amelynek következtében le- és elkötelezett hívei, valamint elvszerű és megátalkodott ellenfelei

gondolkodó – akár becsületesen és keményen dolgozó – kollégák közül nem kevesen tőle féltették az intézményüket, egzisztenciájukat vagy csak a nyugalmaikat.

A művelődési otthonok tevékenységét belülről ismerve, a radikálisan átszervezett osztállyal, ahová sok új, lelkes kollégát vitt, a hagyományos intézményi tevékenység totális megújítását tűzte ki célul. A frontális támadás helyett azonban, amely sokakat elriasztott volna, a széleken, a periférián kezdték a nyomulást. Ennek tipikus példája volt az ún. „előtér kísérlet”, majd a „nyitott ház” koncepciója. Ezeknek lényege, hogy a korábban kihasználatlanul álló előtereket praktikus eszközökkel megtöltött *konténerekkel* népesítették be, amelyeket minden tektória nélkül vehettek birtokba az utcáról betévedők. Lehetett itt szabni, varrni, bőrös munkákat készíteni, zenét hallgatni, szakfolyóiratokat tanulmányozni, barkácsolni, családi házat tervezni egyedül vagy csoport-

– ősi, magyar hagyomány szerint – más-más szekértáborba rendeződtek. Így miközben a művelődési otthon megújítása ügyében járta be fél Európa, a Kárpát-medence és kis Magyarország minden zegézugát, a hagyományos keretek közt

tosan. Segítségért az *animátorhoz* lehetett fordulni, aki folyamatosan itt teljesített szolgálatot, ahelyett, hogy az irodában csücsült volna. Ahol ez bevált, ez a tér lett a legdinamikusabb része a művelődési háznak. Csak remélni lehetett, hogy

A megyejárás állomásán Túrístvándiban

a „nyitottá” való intézmény előcsarnokából továbbhaladnak némely elszántabbak a belső terek felé (ahol aztán vagy volt program, vagy nem). Ezt szolgálta az információs fal vagy pult, ami segítette az eligazodást, amelyben ismét szerepet talált az animátor.

A következő nagy program a *faluházépítés* volt, amelyben már Makovecz Imre és az ő mesteriskolájában részt vevő fiatal építészek is helyet kaptak.⁸ Itt az volt a cél, hogy a művelődési otthonok addigi sematikus alaprajza helyett új, a befogadott közönség helyett az alkotó közösséget középpontba helyező intézményeket törekedtek a helyi lakossággal együtt felépíteni. Így aztán mindazon funkció helyet kapott a házban, amire ott éppen igény volt. Mint pl. bolt, kávézó, posta, panzió, öregek otthona, irodák, szolgáltatások. Azaz valódi *közösségi házak* épültek ilyen módon Zalaszentlászlón, Nagykapornokon, Dióskálón, Nézsán, Somogyásmonban, Kakasdon, Jászkiséren és sok más helyütt szerte az országban,

ahol csak elszánt falusi előjárók és közösségek vállalták az együttműködést.

Ezen a ponton kell megemlíteni Beke szakmai karrierjében az olyannyira fontos *francia kapcsolatokat*. Szakmai tanulmányútjai során 1983-ban jutott el először Franciaországba, még a Magyar Népművelők Egyesületének képviseletében, de igazán intenzívvé és gyümölcsözővé akkor válik a kontaktus, amikor Normandiában találkozik Paul Blinnel. E fölöttébb invenciózus szakember munkájából ismerkedett meg a *település szintű, közösségi fejlesztő munkával*, ezen belül az *ifjúsággal* való foglalkozás merőben új módszereivel. Konkrétan innen honosította a települési szintű, *gyermek- és ifjúsági önkormányzatok* megalakításának és működtetésének módszerét. Ennek az a lényege, hogy a felnőtt önkormányzatok mintájára fiatalok is választanak soraikból képviselőket, akik aztán ugyanolyan komolyan foglalkoznak a nagyobb közösség ügyeivel, mint

a felnőttek. Ehhez természetesen kapnak *pénzt és nyilvánosságot*, hogy a demokrácia gyakorlatának legyen tétje is. A dolog pikantériája, hogy ezek némelyike hamarabb alakult meg hazánkban, mint felnőtt változatuk. De ugyancsak innen vette át a településeknél alkalmazott *ifjúsági referensek* álláshelyének ötletét, amelyet azóta számos városban bevezettek. Később a felső-savoyai Louis Caul-Futy térségfejlesztő szakemberrel alakított ki jó kapcsolatokat, aki a hazai *Közösségszolgálat Alapítvány* létrehívására ösztönözte. A dél-franciaországi Languedoc-Roussillon tartományában még a Consulat de Septimanie-ba, a híres laguedoc-i Bortermelők Egyesületébe is beléptették, amely nem járt sok erőszakoskodással, hiszen Bernard Kohler szövetségi elnökkel gyakorta kortyolgattak friss bozsolét a Narbonne-i teraszokon. Már intézeti igazgatóként itt kötött hivatalos együttműködési szerződést a Franciaországi Művelődési és Ifjúsági Házak Szövetsége (CMJCF) és a Magyar Művelődési Intézet között, amelynek következtében sok fiatal szakember vett részt kölcsönös szakmai tanulmányúton. S ugyancsak itteni kezdeményezéseinek eredménye a CONTACT 2103 nemzetközi szövetségbe való betagozódás. A határmenti együttműködési tapasztalatokban az elzászi Raymond Schneider volt leginkább segítségére. De szinte megszámlálhatatlan tájat, települést és barátot szerzett magának Franciaország-szerte, ami alaposan átalakította a közösségi művelődésről kialakított korábbi képét. E tekintetben mindenek előtt a *civil szervezetek szerepvállalása* ragadta meg figyelmét, amely vezérfonala maradt későbbi elképzeléseinek, hazai terveinek is.

A PARADIGMAVÁLTÁS

A nyolcvanas évek közepétől szaporodtak a jelek, amelyek egy nagy *világpolitikai földcsuszamlás* vízióját prognosztizálták. Pontosan

tudni persze semmit sem lehetett, mindössze a diktatúra elbizonytalanodása volt érzékelhető. Csak a világgazdasági folyamatokat mélyebben elemzők számára lehetett világos, hogy az egyre jobban eladósodó, tehát nyugattól függő szocialista rendszerek a maguk erejéből már nem képesek leküzdeni az egyre súlyosbodó belső válságot. Azután egyszer csak a világpolitikai konstellációk eredményeként nyakunkba hullott a szabadság. Ebben az eufórikus állapotban aztán sok hibát és mulasztást követtek el a poszt szocialista államok, ami által elszalasztották a kedvező alkalmat a gyökeres átalakulásra. A tisztázatlan és feldolgozatlan múlt homályként ülte meg a tájat, elmaradt a társadalmi megtisztulás, az önrendelkezési jogok nem juthattak érvényre, ezáltal a nép nem érezhette magáénak az elnyert szabadságot. Aztán a látványos gazdasági összeomlás porfelhője alól csak a reménytelen nagyságrendű adósságállomány bukkant elő, miközben munkahelyek százai szűntek meg a létminimum szintjére lökve a társadalom egyharmadát. A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóját jellemző hihetetlen közéleti, politikai aktivitás lassan szorongássá, depresszióvá, közönnnyé süllyedt. Nem feladatunk megítélni a rendszerváltó politikai elit teljesítményét, de az kétségtelen tény, hogy a kibontakozásra jószerivel egyetlen következetesen végigvitt stratégiai eszközt vettek igénybe: a minél gyorsabban és széleskörűbben végrehajtott *privatizációt*. Az állami vagyon lebontása, történelmi léptékben rendkívül gyorsan lezajlott. A bankrendszer és szinte az egész energiaszektor magánosításra került, nyomasztóan nagy külföldi érdekeltségi körrel. Majd következett a nagyüzemi mezőgazdaság, s szinte a teljes feldolgozó ipar, majd a szolgáltató ágazatok. Csak nagyobb távlatból lesz megítélhető, hogy volt-e más lehetőség az adott politikai mozgástérben, de a magyar társadalom túlnyomó többsége számára az vált keserű tapasztalattá, hogy nélküle,

a feje fölött bonyolódott egy gigantikus méretű gazdasági, társadalmi átrendeződés.

E tektonikus társadalmi mozgások közepette, úgyszólván észrevétlenül és zajtalanul *morzsolódott fel a teljes közművelődési intézményrendszer*. Egész egyszerűen elapadtak a források a luxusnak számító kulturális kiadásokra, mind társadalmi, mind egyéni szinten. Sokáig – lényegében a mai napig – nem volt, nincs tiszta képünk a veszteségek mértékéről. Autentikus szociológiai vizsgálatokat nem finanszíroz senki a társadalmi méretű strukturális változásokról, sem a korábban oly népszerű rétegződéseméleti és gyakorlati aspektusokról, sem a szegénység-gazdagság megváltozott arányairól, sem az új politikai osztály belső szerkezetéről, érték- és érdektagoltságáról. Az ún. köz-kultúra, ahogy manapság kormányzati szinteken említik, lesüllyedt a kereskedelmi média és a bulvár színvonalára.

Ám ez talán mégis csak a látzat. A látható világ egyik oldala, a fecsegő felszín. A mélyben minden bizonnyal érlelődnek új világok, friss életérzések, bátor kezdeményezések, mint ahogy a szakma elitrétege is felfrissült, noha nem hivatalos kinevezések és meghirdetett pályázatok nyomán, hanem *a személyre*

szabott civil kurázsi erejéből, olykor meg csak a kényszer szülte keretek között. E megelégedő, jó példák sokasága persze csak közletről és belülről látható, mivel a zajos nyilvánosságot nem ilyen témák foglalkoztatják manapság.

De ne szaladjunk ennyire előre a mába, hiszen a rendszerváltoztatás évei hektikus időket hoztak, a hátország nélkül maradt Intézetre és Beke Pálra is, aki ez idő alatt kétszer is kapott igazgatói megbízást, s értelem-szerűen ugyanannyiszor – érdemek elismerése mellett – felmentést, a politikai széljárás változásai szerint. Egy nagy formátumú szakmai életút immanenciája szempontjából persze nem olyan fontosak e külső körülmények, noha nem állíthatjuk, hogy az efféle hivatali otrombaságok teljesen hidegen hagyták volna őt. Hiszen ezekre az évekre estek magánéletének zaklatott eseményei, válása és első infarktusa, mégis nagyobb a valószínűsége a szakmai kudarcok feldolgozatlansága okozta stressznek, mint a személyes ügyeknek vagy a hivatali packázásoknak.

Azokban az években mindenki kedvére nyüzsgött, izgatott, szervezkedett – talán mert a bukott rendszer legsúlyosabb vádjai az *izgatás és szervezkedés* valának. A kevésbé merészebbje is vállalko-

A vajai kastély előtt Pósfay Péterrel és Balázi Károssal

zott. Bt-t, kft-t, gazdasági társulást alapított, később egyesületet, alapítványt, szövetséget, pártot. Még az intézeti osztály keretei között is a neofiták buzgóságával kapott lábra a merkantilizmus és az individualista szemlélet. A hölgyek és urak mint gyakorló polgárok, úgy gondolták, hogy eljött a szabad vállalkozások ideje a kultúrában is, le kell szakadni a gyámkodó állam köldökzsinórjáról, össze kell kötni az értéket az ön- és közérdekkel. Tető alá is hoztak néhány kft-t, egyesületet és alapítványt, a hozzájuk tartozó tagokkal, kuratóriumokkal és szponzorokkal. A közösségfejlesztés körül való bábáskodás során pl. civil csapattagnak számított építész, vendéglátós, bankár, műfordító és orvostörténész. Nevezzük is meg az akkori – változásokban bizakodó – hétköznapi polgárokat a fenti foglalkozások sorrendjében. Makovecz Imre, Boross Péter, Princz Gábor, Göncz Árpád, Antall József. Ismerős nevek, nemde? Ma már. Akkor még egymást sem ismerte mindegyikük. Nos, ilyen csapatösszeállítások sem garantálták a sikert a szakmai válogatott számára, amelyben Beke mellett Varga Tamás, Vercseg Ilona, Péterfi Feri, Balipap, Huszerl Jóska, Vattay Dini,

Hallgató Éva, Piránszki Irén, Magyar Rozi, Markolt Bandi, Pósfay, Kovács Flóri, jómagam és még néhányan⁹ kaptak szerepet mint a *Közösségszolgálat Alapítvány* – egy új, diadalmasan felnöveked(het)ő szakmaiság – életre hívói. Vajon miért? Beke szerint az *ellenérdekeltség* miatt. „Nem voltunk senki kuttyájának kölykei és nem voltak keresztapáink sem. (...) S mikor mi még a település- és közösségfejlesztés különleges és egyedi feladatának mafla elhivatottjaiként alapítványunkat alakítottuk, már vállalkozások tucatjai kaszáltak hatalmas pénzeket ugyanazon tevékenységgel csendben és maguknak.”¹⁰

Hogyhogy nem voltunk senki kuttyájának kölykei, ilyen háttér országgal? Csak a rend kedvéért jegyzem meg, hogy a már belügyminiszterre avanszált Boross Péter „szíves ajánlására” finanszírozta Princz Gábor az alapítványt néhány évig. Pontosabban Horn Gyula színre lépéséig, mivel akkor hirtelen megváltozott az értékrendje. De mielőtt a keresztapát is látni véljük az elmosódó háttérben, hadd említsek egyetlen esetet, amely rávilágít a (korabeli) jobboldali lobbisták úri mentalitásának diszkrét bájára. Andrásfalvy miniszter úr szólott így: „mivel ti

a barátaim vagytok, nektek nem adhatok pénzt.”(sic!) Végül is ma már teljesen mindegy, hogy a korszak legígéretesebb közművelődési vállalkozása, miután kiépítette országos hálózatát, miért nem vált a szakma fősodratú tényezőjévé. Hogy az alapítvány miért robbant szét? A menedzsment amatőrizmusról a rezidensek harcképtelenségén át az időket megelőző újdonságig sok minden szerepet játszott a tagadhatatlan kudarc történet beteljesedésében. Az már csak utólag látszik, hogy az alapítvány romjaiból született mégiscsak *egy szakma, a közösségfejlesztőké, a településfejlesztőké, az angolszász community developer hazai megfelelőjeként.*

De térjünk vissza kissé a *közösségfejlesztés* hazai honosításához és Beke szakmai irányváltásához, hiszen a hetvenes, nyolcvanas években mégiscsak a *művelődési otthonok szakmai megújítása* állt figyelmének és törekvéseinek középpontjában. Ezt a fonalat ugyan soha nem ejtette el egészen, hiszen még a 2005-ben megjelent szöveggyűjteményének is a *Mindannyiunk művelődési otthona* címet adta, bár ezek többnyire régebbi írásait tartalmazzák, ám a bekerült újabb dolgozataiban már finoman ötvözi *az intézményi és a térségi nézőpontokat.*¹¹ Kétségtelen tény azonban, hogy legkésőbb a nyolcvanas évekre már erősen ambivalens viszonyban állt a művelődési otthonnal mint a honi közművelődés alapintézményével. Ennek oka egyrészt a szakma nem jelentéktelen részének közegellenállásában, nehézkedési nyomtatékában keresendő, másrészt a feltáruló „új horizontok” módosították érdeklődési körét. Ahogy maga írja szakmai önéletrajzában: „a 80-as évek közepén kezünkhez került community organisationként megnevezett, jobbára angolszász irodalomnak hatására fordult el szakmai pályám (és kollégáim, és a gyakorlatban dolgozó társaink pályája is) a szűken értelmezett intézményi népműveléstől az egész település lehetőségeinek bővítését, az ott élő polgárok társadalmi-közösségi képességfejlesztését, egye-

sületekben való együttműködést jelentő közösségfejlesztésig.¹² A közösségfejlesztés – community development – eredeti értelmezésében valóban egyaránt fontos a település *fizikai állapotának* és a *polgárok* készségeinek, szellemi képességeinek *fejlesztése*, együttműködésük megteremtése. Olyan eljárásokra, szelíd technikákra gondoltak tehát, amelyek segítségével a települések komfortjának fejlesztését nem idegen minták alapján képzelik el, hanem *a helybeliek akarátának megfogalmaztatásával és érvényesítésével* gondolják vezérelhetőnek.

Ezt a honosítandó koncepciót tette magáévá az intézeti csapat és mindazok a gyakorló szakmabeliek, akik vállalták az együttműködést Bekéékkel és egymással. Talán annyit engedjünk meg, hogy a *közművelődési szektorban* elindított valamennyi progresszív kísérletet (művelődési házak megújítása, faluházak építése, közösségi rádiók, térségi revitalizáció, gyermek- és ifjúsági önkormányzatok, szabadművelődési tanácsok, népfőiskolai mozgalom, szakmai képzések stb.) neveztük el összefoglalóan *közösségi művelődésnek*, s ezen belül öltött karakterisztikusan új formát a *település- és közösségfejlesztés*. Ennek az innovációnak lett rövidéletű mostohagyereke a fentebb említett alapítvány, de sikeresen felnőtt és megizmosodott a Kunbáonyban létrehozott *Civil Kollégium*. Ez egy tanyasi iskolából átalakított képzési központ, amely mára országosan ismert és elismert intézménye a szakmának. Vezetője (megálmodója, létrehozója és fenntartója) Vercseg Ilona, aki Varga Tamással, élete és munkája legfőbb társával alapította az intézményt. A *szakmai képzések* a civil társadalom segítésére (mint pl. szövetkezetfejlesztés, térségfejlesztés, közösségfejlesztés) itt azóta is folyamatosak, de valamilyen formában mára a legtöbb *felsőfokú intézmény* felnőttképzési, andragógiai, humán erőforrás fejlesztési tanzékén teret kapott a település- és közösségfejlesztés, amelynek oktatásában a

régebbi és újabb csapattagok egyaránt részt vesznek.

AZ UTOLSÓ ÉVEK

Beke Pál tehát az ezredfordulóra kialakította jelentősen megújított szakmai hitvallását és gyakorlatát, reguláris és szabadcsapatokat toborzott és vezetett, barátságokat, szövetségeket kötött és oldott. Tette mindezt szuverén módon, a Magyar Művelődési Intézet hátrszágával, amíg erre módja volt barátságos nyugdíjaztatásáig – ami véletlenül ismét a szociálliberális kormány regnálása idején történt. Azután pedig folytatta ugyanazt, ugyanolyan intenzitással, az intézet nélkül. Aki egyébként közlőrl ismerte, tudta róla, hogy a munka és feladat 90%-át maga szabta ki magának osztályvezetőként, igazgatóként, főmunkatársként és helyettes igazgatóként. Valahogy mindig Bekepalit tudott maradni. Azt hiszem ez volt vonzerejének (s nyilván az ellene táplált ellenszenvnek is) legfőbb titka.

Korábban soha nem vállalt direkt politikai szerepet. Vitányi természetesen lekáderezte, mielőtt bevitte az intézetbe, de nem talált semmi kompromittálót. Ő maga sosem törekedett politikai szolgálatra, de a Párt sem nagyon kereste a hozzá hasonló öntörvényű, kiszámíthatatlan fickók szövetségét. Mindössze azt jelentette róla az egyik megbízott fürkész, hogy tehetséges ugyan, de karrierista. Vitányi ezt nem tekintette kizáró oknak, hiszen maga is meglehetősen erős önérvényesítő hajlamokkal rendelkezett. Viszonyuk kezdetben konstruktív volt, így Beke szabad kezet kapott a csapatépítésben és szakmai feladatok számbavételében. Később is csak attól vált kapcsolatuk hűvösebbé, hogy Beke és néhány renitensebb társa hanyagolta a Vitányi-óvodában való rendszeres megjelenést. Ez a heti egyszeri szertartás abból állt, hogy a főnök mint mester kommentárokkal súlyosított hosszú felolvasásokat tartott legújabb műveiből a maga köré gyűjtött, kollégáiból

verbuvált, lelkes hallgatóságnak. A szebb keblű hölgyek, amint mondják, ájulásig koncentráltak a nem létező marxista értékelmélet dialektikus aspektusaira, miközben a fiúk csendesen leléptek.

A rendszerváltozás éveiben persze mindenki színt vallott valahol, valamikor, de kezdetekben még mindnyájan egy táborba tartozónak éreztük magunkat, mármint akik nem voltunk munkásörök. Bekét (és közeli munkatársait) korábbi szakmai kapcsolatai Halász Péterhez, Makoveczhez, Andrásfalvyhoz, Boross Péterhez kötötték, így természetesen került az MDF közelébe, de sosem lépett be valamely pártba. A későbbiek során – nagyjából az első választásokat követően – kezdtek megjelenni a törésvonalak a korábbi szövetségesek között, de a szakítópróbára csak a kilencvenes évek csalódásai, megcsalattatásai és elszalasztott lehetőségei nyomán került sor.

Orbán Viktor 2005 márciusában kérte fel Bekét a középső és külső Józsefvárosban a Fidesz–KDNP választókerületi elnökének, valamint a pártszövetség leendő képviselőjelöltjének. Itt a választásig hátralévő bő esztendő arra használta fel, hogy a kerületben lévő Polgárok Házában rangos tudományos, művészeti, politikai és szórakoztató rendezvények sokaságával kínálta meg a kerület ugyancsak vegyes összetételű lakosságát. Ennek ellenére alulmaradt a választáson a szocialista jelölttel szemben, bár nem nagy hátránnyal. A Fidesz részéről a bizalom azért továbbra is megnyilvánult irányában, hiszen polgármesternek szerették volna jelölni az őszi helyhatósági választásokon. Ő azonban ezt már – kellő önmérsékletet tanúsítva – nem vállalta el, de külső szakértőként tagja lett az oktatási-kulturális bizottságnak. Minden bizonnyal többet nyert azonban azzal a *stratégiai főmunkatársi* megbízással, amelyet a kerület Orczy-kerti intézményénél kapott, kötetlen munkaidővel és optimális infrastruktúrális háttérrel. E főhadiszállásról ki-kicsapva

„Fecsegés” a Herényiek Háza teraszán

aztán ismét azt tette, amit mindig is cselekedett. A *közösségi művelődés* ügyét szolgálta a határokon innen s túl.

Utolsó éveinek sűrű eseménycsoportjában három nagy formátumú munkáját követtem közlőül. Az első az a *komplex közművelődési koncepció*, amely először a 2006-os választások előtt körvonalazódott benne, mivel erre kapacitáltak egy kedvező politikai konstelláció reményében. Ez akkor ugyan nem következett be, de a megrendelés továbbra is fennállt, olyannyira, hogy egy egész csapatot sikerült összehozni az ajánlások részletes és megvalósítható kifejtésére. Így magam is részt vehettem abban a halála előtt néhány héttel befejezett kötet összeállításában, amely *A közösségi művelődés intézményrendszerének megújítása* címet kapta. A könyv megjelenése előkészületben van, így csak a politikai akaraton múlik, mi valósulhat meg belőle a közeljövő Magyarországon.¹³

A másik vonulat ahhoz a fáradságos *országjáró misszióhoz* tartozik, amelynek keretében a közösségi művelődés jó példáit mutatta be egy lelkes csapat több tucat településen. Beke válogatta össze

azokat a munkatársakat, akik valamilyen jeles innovációt küzdöttek végig a saját pátriájukon, s azokat a megyejárások alkalmával bemutatták a szélesebb – polgármesterekből, képviselőkből, kollégákból és helyi polgárokból álló – nyilvánosság előtt. Ezek elsősorban civil egyesületek által létrehozott és működtetett intézmények, szervezetek, közösségi kezdeményezések jó példáit tartalmazták. Voltak közöttük faluszövetségek, társadalmi munkában felépített ifjúsági házak, szociális szövetkezetek, az önálló település működtetésére vonatkozó modellek és népfőiskolai koncepciók. A változó összetételű csapat bemutatóin rendszeresen jelen volt Lezsák Sándor, mindkét minőségében. Egyfelől mint profi közösségfejlesztő, azaz a Lakiteleki Népfőiskola megálmodója és mozgásban tartója, másrészt mint az Országgyűlés elnöke, aki részvételével és előadásaival adott tekintélyt és nyomatékot a vidéki rendezvényeknek. E munka záróaktusa volt a Parlament egykori Felsőházában megrendezett Hungarikum Ünnepe, amelynek keretében bemutatkozási lehetőséget kapott néhány civil szervezet és civilek által működtet-

tett művelődési intézmény, a fentiek közül. (Mint pl. a népfőiskolai mozgalom, benne a sárospataki hagyományok, amelyet magam ismerttettem.)

ÖSSZEZÉS

Mondhatnám objektív összegzésként, de ha nem illene szakmai közvéleményként prezentálnom, hát vállalom szubjektív ítéletként is. Véleményem szerint három nagy szakmai innováció született az utóbbi fél évszázad hazai közművelődési gyakorlatában: a *közösségi művelődés megújítása*, a *település- és közösségfejlesztés honosítása* és a *népfőiskolai mozgalom feltámasztása*.¹⁴ Beke Pálnak megadatott, hogy mindháromnak cselekvő részese legyen. Bátor kísérletezőként, nyitott szemű (és szívű) világlároként, jeles szakíróként és szuggesztív, csapatvezető személyiségként. Kevesen mondhatják el magukról, hogy megtették, amit a haza megkívánt. Beke Pali immár büntetlenül pófékelhet odaát, akár báránnyelvi cigarettafüstöt, miközben meghordozza szelíd tekintetét az összetartó meg szétszédő magyar közösségek örök vonulásán.¹⁵

- 1 Az írás, amely lapunkban először jelenik meg teljes terjedelmében, Beke Pál (1943–2009) népművelőről, közösségfejlesztőről első közlésben a Zempléni Múzsza 2010. évi X. évfolyam 2. számában jelent meg, amely folyóiratnak Beke Pál rendszeres szerzője volt. „Határok nélkül (általában és konkrétan a határ menti együttműködésről)” című írása a Zempléni Múzsza 2001. évi I. évfolyam 1. számának első tanulmánya volt, s hangvételében meghatározta a lap arculatát. Az 2005/1. számban „Kistáj, kistérség, közösségi művelődés”, a 2007/1. számban „A közösségfejlesztés sárospataki lehetőségei”, a 2008/4. számban pedig „A művelődési otthon és szomszédságai” címmel jelent meg írása. A folyóirat szerkesztősége Balássi Károly emlékcikkével búcsúzott a jeles közművelődési szakembertől.
- 2 A szabadművelődést tűzte zászlajára az ifjúsági és művelődési házakat működtető civil szervezetek első magyarországi konventje, amelyet Beke kezdeményezésére rendeztünk meg 2007-ben Budapesten, a Magyar Kultúra Alapítvány budai székházában. Ennek folyományaként szerkesztettünk honlapot www.szabadmuevelodes.hu címmel a szakmai innovációk számára. Időközben megrendeztük a második konventet is 2009 márciusában a Lakiteleki Népfőiskolán. – Az E. Kovács Kálmánról írottakhoz hozzá kell tenni, hogy működése a pataki tanítóképzőben csak a korrekt, az igazságszerető és komoly felkészültségű tanár minősítéssel írható le, aki különös elhivatottsággal rendelkezett a tehetséggondozás területén is.
- 3 Beke Pál: Közelharc sok tételben = Élet és Irodalom, 1975. április 19., 9-10. o.
- 4 Beke Pál 60 éves. Szakmai és baráti köszöntők, Budapest, 2003. november 13. Balássi Károly: Zsaszánéni, Bekepalai és a Szovjetunió, 77-81. o.
- 5 A Népművelési Intézet szellemi jogelődje, az 1946–48-ban működött Magyar Népi Művelődési Intézet igazgatója Harsányi István, egykori sárospataki tanár volt. Vitányi Iván szintén Patakon érettségizett.
- 6 In: Részletes önéletrajz, www.bekepal.hu.
- 7 Történetesen magam is ekkor kerültem át egy művelődési központból egy főiskola (Sárospatak) közművelődési tanszékének élére. Akkor még rendes átjárás volt a közoktatás, közművelődés, szakoktatás, felsőoktatás mára egymástól elidegenedett szektorai között.
- 8 Makovecz Imrével való megismerkedésük éppen a sárospataki Művelődés Háza tervezéséhez kapcsolódott. Az építész kérte az osztály véleményét a funkcionális terek kialakításához. Az eredeti elképzelés szerint pl. valamennyi aji ajtónak nyitva kellene lenni, így a játszóter felé esőknek is, amely teraszokon ma hajléktalanok végzik kisdolgozat.
- 9 A belső és külső munkatársak teljes felsorolása Beke Pál: Méltóságkereső című művében található (Méltóságkereső. Önéletrajz és szakmatörténet, Editio Plurilingua. Shark Print Kiadó, Kaposvár – VEL, Budapest, 2001).
- 10 Beke Pál: Méltóságkereső, i. m. 123. o.
- 11 Beke Pál: Mindannyiunk művelődési otthona. Közösségi művelődési szöveggyűjtemény, Kráter Kiadó, Pomáz, 2005.
- 12 In: Részletes önéletrajz, www.bekepal.hu.
- 13 Csak, hogy fogalmunk legyen róla, mire terjed ki látóköre, íme, a mű tartalomjegyzéke:
 1. Bevezetés/értelmezés
 2. A közösségi művelődés kívánatos szervezete
 - 2.1 Az intézményhiányos területek esetében
 - 2.2 Tennivalók a meglévő művelődési otthonokkal
 - 2.3 A közösségi művelődés intézményeinek szakmai háttérje
 - 2.3.1 Országos intézményszövetségek
 - 2.3.2 Országos Szakmai Egyeztető Fórum
 - 2.3.3 A közösségi művelődés szakágazatainak szervezetei
 - 2.3.4 Országos Szakágazati Egyeztető Fórum
 - 2.3.5 Országos szakmafejlesztő központ
 - 2.4 Az állami finanszírozás új alapjai
 3. A megyék közösségi művelődési feladatellátása
 4. Felnőttképzési bázisok
 5. Tennivalók a struktúra átalakítását megelőzően
- 14 Ez a történet külön fejezetet érdemelne. Most csak annyit említünk, hogy európai mércével mérve is sikeres intézmény máig, sajnos, csak Lakiteleken született. A különféle népfőiskolai ernyőszerzetek a pályázatizszerelő brigádteljesítményükön kívül, inkább csak az elmulasztott lehetőségek fossziliái ma már. E kudarc persze nem vonatkozik a lokális népfőiskolai kezdeményezések vitathatatlan eredményeire (pl. a Sárospataki Népfőiskolára a 80-as, 90-es években). Szerencsére nincs kimondva még az utolsó szó népfőiskola ügyben. Talán most jön a harmadik nekifutás.
- 15 A hatvanas évek közepétől haláláig tartó három és fél évtizedes szakírói tevékenysége, nyilvános szereplése, természetesen még feldolgozatlan. Az önálló kötetek, szerkesztések, szöveggyűjtemények és társszerzőkkel készített könyvek mellett mintegy másfélszáz tételre tehető a szakmai folyóiratokban, heti- és napilapokban, egyéb sajtófelületen közzétett dolgozata, munkaanyaga, reflexiója konkrét szakmai ügyekben. Ezek jó része megtalálható saját honlapján (www.bekepal.hu) „szakmai publikációim” címszó alatt, s az eddigi legteljesebb összeállításban, a Mindannyiunk művelődési otthona című, már említett szöveggyűjteményben. Az itt felsorolt rövid (de nem szerény) válogatás első sorban a szakma, illetve a szerző iránt érdeklődő szélesebb (ahogy mondani szokták: laikus) közvélemény tájékozódását van hivatva segíteni. A teljes bibliográfia csak egy kritikai életmű-kiadás keretében készülhet el.
 - Művelődési otthoni tevékenység – művelődési otthoni hálózat, szerk.: Beke Pál, Budapest, 1981. Népművelési Intézet, 202 o.
 - „Nyitott ház” kísérlet: újabb munkatervek: 1981, szerk.: Beke Pál, Budapest, 1981. Népművelési Intézet, 57 o.
 - Tanulmányok a városi alapellátás problémájáról I–II., szerk.: Beke Pál, Budapest, 1981, Népművelési Intézet, 128 o.
 - A kulturális ágazat és a művelődési otthonok fejlesztésének prognózisa, szerk.: Beke Pál, Budapest, 1982. Népművelési Intézet, 144 o.
 - Beke Pál: Szabad művelődés! = Magyar Közizgatás, 1990/6. szám, 738–742. o.
 - Beke Pál: Tűnődés a szabadművelődés állapotáról = Kultúra és Közösség, 1991/4. szám, 29–34 o.
 - Beke Pál: Határok nélkül = Zempléni Múzsza 2001/1. szám, 5–31. o. és Szín, 2001. szeptember, 12–25. o.
 - Beke Pál: Méltóságkereső. Önéletrajz és szakmatörténet, Kaposvár – Budapest, 2001. Editio Plurilingua. Shark Print Kiadó – VEL, 416 o. (francia nyelven is: A la recherche de la dignité, curriculum vitae et histoire du métier)
 - Beke Pál – Balipap Ferenc: A Magyar Művelődési Intézet stratégiai terve = Szín, 2002. november, 19–31. o.
 - Beke Pál: A szabadművelődéstől a közösségi művelődésig. Tanulmánygyűjtemény, szerk.: Beke Pál és Deme Tamás, Budapest, 2003. Széphalom Könyvműhely, 399 o.
 - Beke Pál 60 éves. Emlékkönyv, szerk.: Balipap Ferenc, Budapest, 2003. magánkiadás, 201 o.
 - Közösségi művelődés a kistérségekben, projektgyűjtemény, szerk.: Beke Pál. Budapest, 2005. Magyar Művelődési Intézet, 98 o.
 - Beke Pál: Kistáj, kistérség, közösségi művelődés = Zempléni Múzsza, 2005/1. szám, 5–17 o.
 - Beke Pál: Mindannyiunk művelődési otthona. Közösségi művelődési szöveggyűjtemény, Pomáz, 2005. Kráter Kiadó, 288 o.
 - Beke Pál: A közösségi művelődés intézményrendszerének megújítása, 2009. kézirat, megjelenés alatt